

ศึกษาอิทธิพลการเทศน์ฆะเหวดที่มีต่อประชาชนในตำบลหนองไฮ
อำเภอเมืองจังหวัดอุดรธานี

A Study of Phawed Influence Towards People in Nonghai Village,
Muang District, Udonthani Province

พระลำเลิศ วิสุทฺโธ

Phra Lumlert Wisuttho

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nongcai Campus

E-Mail: nonsaard2529@gmail.com

บทคัดย่อ

ความเป็นมาของการเทศน์มหาชาติในสังคมอีสาน มีมาแต่สมัยแรกพร้อมกับการเทศน์ที่มีอยู่ทั่วไปในเขตภาคอีสานและที่ได้รับความนิยมในการฟังเทศน์มาช้านาน การเทศน์ฆะเหวดในสมัยก่อนนิยมการเทศน์ในพระอุโบสถ พระวิหาร หรือศาลาการเปรียญ ภาคอีสานนิยมเทศน์ในเดือน 2 ถึง เดือน 4 เรียกว่า บุญพระเวส หรือที่เรียกติดปากของคนอีสานว่า “บุญฆะเหวด”

การเทศน์ฆะเหวดในตำบลหนองไฮ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี แบ่งเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ การเทศน์แบบเรียงกัณฑ์และการเทศน์แบบประยุกต์ ด้านการนิมนต์พระเทศน์ฆะเหวด มี 3 รูปแบบ คือ เจ้าอาวาสวัด พระผู้รับผิดชอบและผู้ที่เป็นเจ้าภาพกัณฑ์เทศน์เป็นผู้นิมนต์ การจัดสถานที่เทศน์ ฆะเหวด มี 2 ส่วน คือ การจัดเตรียมสถานที่ภายนอกบริเวณสถานที่เทศน์ และการจัดเตรียมสถานที่ภายในสำหรับพระเทศน์และผู้ที่นั่งฟัง เนื้อหาเทศน์ฆะเหวด แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ เทศน์ในคัมภีร์และเนื้อหานอกคัมภีร์เทศน์ฆะเหวด วิธีการเทศน์ฆะเหวด แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ การเทศน์แบบลำฆะเหวด และการเทศน์เสียงหรือการเทศน์แห่

อิทธิพลการเทศน์ฆะเหวดที่มีต่อประชาชนในตำบลหนองไฮ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานีจำนวน 6 ด้าน คือ 1) ความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอริยเมตไตรย เมื่อฟังเทศน์ฆะเหวดครบทั้ง 13 กัณฑ์จะเกิดในยุครพระศรีอริยเมตไตรย 2) ด้านปัจเจกบุคคล เป็นการปลุกฝังในการเรียนรู้ 3) ด้านครอบครัว เป็นการสร้างจิตสำนึกที่ดีในครอบครัว 4) ด้านชุมชน มีความเสียสละส่วนตน เพื่อส่วนรวม 5) ด้านวัฒนธรรม ประเพณี มีการสร้างความสัมพันธ์ของคนในสังคม 6) ด้านสิ่งแวดล้อม มีการช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

คำสำคัญ: อิทธิพล, การเทศน์ฆะเหวด

Abstract

The results of research were found that the history of Pha Wade sermon in Esan society had been from the ancient period of time with preaching as appeared in general territories of Esan region and Buddhists have been admired to listen to the sermon for a long time. The ancient Pha Wade sermon had been managed in the church, the Buddha Image Hall or the Sermon Hall. In Esan region, Pha Wade Sermon has been managed from the secondary month to the fourth month called “Boon Phra Wade” or generally called “Boon Pha Wade”

The Pha Wade sermon in the territory of Nonghai Sub-district, Muang District, Udonthani Province can be divided into 2 forms, that is, the sermon in the portion of consecutive order or the applied sermon. In inviting the Buddhist monks for Pha Wade sermon, the way of inviting Buddhist monks can be divided into 3 forms, that is, the temple abbots, the Buddhist monks who take responsibility and the sponsors who take responsibility for the portion of sermon for the Buddhist monks who are invited. The provision of places for Pha Wade sermon can be divided into 2 parts, that is, outside the region around the places for Pha Wade sermon and to prepare the place inside the places for Buddhist monks who preach and the for the general Buddhists. The contents of Pha Wade sermon can be divided into 2 types, that is, to preach in the texts and the contents outside Pha Wade sermon. The methods of Pha Wade sermon can be divided into 2 types, that is, the forms of stylized singing of Pha Wade sermon and melodious sermon, stylized singing of sermon.

The influence of Pha Wade sermon towards people in Nonghai Sub-district, Maung District, Udonthani Province consists of 6 aspects, that is, (1) the belief concerning Phra Sri Ariyameteya, when individuals listen to Pha Wade sermon completing 13 proportions completely, they will be born in the period of Phra Sri Ariyameteya (2) in the aspect of private personnel, the learning will be cultured (3) in the aspect of family, the sound mind will be provoke in the family (4) in the aspect of community, to sacrifice oneself for the sake of others (5) in the aspect of culture, it is custom for construction of relationship of people in society (6) in the aspect of environment, to preserve the environment.

Keywords: The Influence, Phawade Sermon

1. บทนำ

ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ คนไทยส่วนใหญ่มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทำให้วิถีชีวิตของคนไทยมีความผูกพันใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น หากมองลักษณะโครงสร้างของสังคมไทยในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมล้วนแล้วแต่มีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้นในด้านวัฒนธรรมและประเพณีที่เป็นวิถีชีวิตของคนไทย ล้วนผูกพันผสมผสานกลมกลืนกับความเชื่อและหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา จึงทำให้พระพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนไทยซึ่งสามารถกลมกลืนให้พุทธศาสนิกชนมีความเมตตา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รักสงบและมีความเสียสละ แม้ว่า ในปัจจุบันสังคมไทยมีความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก จนทำให้คนในสังคมไทยเห็นคุณค่าและความสำคัญของพระพุทธศาสนาน้อยลงแต่วัดก็ยังคงเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนในชุมชนอย่างแนบแน่น และยังเป็นศูนย์กลางของการจัดกิจกรรมทางสังคมด้านต่าง ๆ ภายในชุมชนจึงทำให้วัดและชุมชนเกื้อกูลกันอย่างแน่นแฟ้น

เมื่อพระพุทธศาสนาได้มีบทบาทในสังคมมากเท่าไร ย่อมก่อให้เกิดผลดีต่อสังคมมากขึ้นเท่านั้น นั่นเป็นการเพิ่มจริยธรรมทางสังคมที่ทรงคุณค่า เพราะจริยธรรมนั้นคือธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 291) เป็นวัตรปฏิบัติในการดำเนินชีวิตโดยวิถีทางที่จะทำให้ความเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัยของธรรมชาติบังเกิดเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ให้มากที่สุดหรือการดำเนินชีวิตด้วยความรู้เท่าทันธรรมดาของธรรมชาติโดยประพฤติปฏิบัติในทางที่ผลักต้นและสรรค์สร้างเหตุปัจจัยต่าง ๆ ให้เป็นไปอย่างก่อให้เกิดคุณประโยชน์แก่มนุษย์(พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2546: 733) อันเป็นหลักแห่งความประพฤติ หรือ แนวทางการประพฤติที่ก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต), 2533: 81)

เมื่อพระพุทธศาสนาโดยการนำของพระสงฆ์ได้เกี่ยวข้องกับสังคมมากเท่าไร ย่อมส่งผลกระทบต่อสังคมมากขึ้นเท่านั้น โดยที่พระสงฆ์แต่ละรูปต่างมีรูปแบบในการเผยแผ่หลักการทางพระพุทธศาสนาที่ยึดหลักของพระพุทธเจ้าทั้งในรูปของหลักการในการเผยแผ่ เป้าประสงค์ในการเผยแผ่ รวมถึงกลวิธีในการอธิบายหลักธรรม และนั่นเองที่ก่อให้เกิดธรรมเนียมหรือวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาขึ้นมา เป็นกุศโลบายในการโน้มน้าวให้บุคคลในสังคมเข้าหาธรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องกลมกลืนจิตใจ โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานของประเทศไทยนั้น ได้มีจารีตประเพณีที่พึงปฏิบัติอันเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมของสังคม เรียกว่า ฮีต 12 (บัวศรี ศรีสูง,

2533: 1-2) และยังมีข้อกรณีกิจที่สนับสนุนหรือเสริมฮีด 12 เรียกว่า คอง 14 (บัวศรี ศรีสูง, 2533: 2-3)

ประเพณีการฟังเทศน์พะเหวดสามารถอธิบายถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจ และพฤติกรรมของคนในชุมชนในด้านความเชื่อมีความเชื่อว่า ผู้ที่ฟังเทศน์มหาชาติหรือรับอุปถัมภ์ เป็นเจ้าภาพกัณฑ์เทศน์จะได้รับอานิสงส์มาก การเทศน์พะเหวดจึงเป็นวิธีการถ่ายทอดหลักคำสอนทางพุทธศาสนาที่เข้าสู่วิถีชีวิตของคนในชุมชนได้อย่างกว้างขวาง และมีความละเอียดลึกซึ้งในการเทศน์พะเหวดนั้นจึงเป็นกระบวนการถ่ายทอดระหว่างผู้สื่อสาร โดยอาศัยสื่อคือบทเทศน์และทำนองการเทศน์ซึ่งลักษณะของทำนองเป็นส่วนช่วยอธิบายถึงวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละท้องถิ่น ทุกทำนองมีส่วนสำคัญทำให้ผู้ฟังเกิดความสบายใจ เกิดความศรัทธาเชื่อมั่นต่อหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การเทศน์พะเหวดจึงมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากการเทศน์แบบอื่น ๆ การศึกษาหาข้อมูลต้นกำเนิดของการเทศน์พะเหวดเป็นเรื่องที่มีความสำคัญที่จะช่วยอธิบายถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นอันเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชนในด้านต่าง ๆ ทั้งนี้การเทศน์พะเหวดมีพัฒนาการและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา วิธีการเรียนรู้และการสืบทอดการเทศน์พะเหวดของพระสงฆ์ในอดีตจนถึงปัจจุบันต้องศึกษาเรียนรู้กับครูผู้สอน ซึ่งเป็นทั้งพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาผู้มีประสบการณ์ในการเทศน์หรือมัคคทายกที่มีประสบการณ์ในการเทศน์พะเหวด ดังนั้นวิธีการถ่ายทอดจึงไม่สามารถกำหนดให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำนองและวิธีการเทศน์ พะเหวดมีรูปแบบวิธีการถ่ายทอดที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น มีวิธีการแสดงสัญลักษณ์ในการใช้เสียงที่หลากหลาย เช่น การขึ้นเสียง การลงเสียงทำให้ทำนองการเทศน์น่าสนใจ ซึ่งเป็น ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง (ธิตพล กันตวิงศ์, 2545: 2)

ชาวไทยทั่วทุกภาคจัดประเพณีบุญพะเหวด หรือบุญเทศน์มหาชาติขึ้นทุกปี ประเพณีเทศน์พะเหวดในภาคเหนือมีชื่อเรียกตามแบบพื้นเมืองว่า “การตั้งธรรมหลวง” มักจัดขึ้นในวันเพ็ญ เดือน 12 หรือเดือนยี่เป็ง อันเป็นธรรมเนียมมาแต่โบราณ และนิยมจัดกันประมาณ 2-3 วัน แต่ไม่เกิน ๗ วัน นอกจากนั้น ยังมีการเทศน์พะเหวด เนื่องในโอกาสต่าง ๆ เช่นงานศพ งานปอยหลวง งานผูกพัทธสีมา เป็นต้น ส่วนภาคกลางงานเทศน์พะเหวด ตามประเพณีมักทำกันเมื่อออกพรรษาพ้นหน้ากฐินไปแล้วราวกลางเดือน 12 หรือในแรม 8 ค่ำ เดือน 12 นิยมจัดกันประมาณ 3 วัน (เสถียรโกเศศ, 2526: 284) ในภาคใต้จะมีประเพณีเทศน์พะเหวดหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ฟังธรรมมหาชาติ” จัดกันในวันขึ้น 13 -15 ค่ำ นิยมจัด 3 วัน และจะมีการเทศน์คาถาพันเป็นทำนองปักชี่ได้ (ธนิต อยู่โพธิ์, 2524: 63-65) ส่วนชาวอีสานปฏิบัติและเชื่อถือตามประเพณีนี้มาตลอด การที่บุญพะเหวดเป็นบุญใหญ่มีความสำคัญต่อชาวอีสาน มีมูลเหตุสำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรก ชาวอีสานมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และมีความเชื่อในอานิสงส์ของการทำบุญพะเหวด หรือบุญมหาชาติ เพราะคำว่าพระเวส หมายถึง พระเวสสันดร ส่วนมหาชาติ หมายถึง พระชาติสุดท้ายและเป็นพระชาติที่ยิ่งใหญ่ที่สุด

ของพระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็น พระเวสสันดร ที่ทรงบำเพ็ญทานบารมีอันใหญ่หลวง เพื่อบรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระเวสสันดรถือเป็นแบบอย่างของมนุษย์ผู้ก้าวถึงขั้นสูงสุดที่เต็มเปี่ยมไปด้วยคุณธรรม และจริยธรรม จึงเป็นพระชาติที่ยิ่งใหญ่กว่าพระชาติอื่น ๆ (ชิวช ปุณโณทก, 2530: 350392) เรื่อง มหาชาติหรือมหาเวสสันดร ถือเป็นวรรณกรรมที่เป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา เรียกว่ามหาชาติชาดก หรือมหาเวสสันดรชาดก เพราะเป็นชาดกที่แพร่หลายมากที่สุดเรื่องหนึ่ง (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2526: 1) วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกมีทั้งหมด 13 กัณฑ์ 1,000 พระคาถา ประการที่สอง นอกจากความศรัทธาต่อพระเวสสันดรแล้วชาวอีสานยังมีมูลเหตุในการทำบุญเทศน์ฆะเหวดจากความเชื่อในหนังสือมาลัยหมื่นมาลัยแสน ซึ่งเป็นคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา เรียกว่า มาลัยสูตร แต่งโดยพระภิกษุชาวล้านนา เป็นภาษาบาลี (สนิท ตั้งทวี, 2527: 171-172) ต่อมา นักปราชญ์พื้นบ้านไทย-ลาว ได้รจนาเป็นมาลัยหมื่นมาลัยแสนตามรูปแบบ และทำนองการแต่งแบบพื้นบ้าน โดยกล่าวถึงพระมาลัย เป็นอรหันต์รูปหนึ่งมีฤทธิ์มาก เคยไปโปรดสัตว์นรก และได้เทศน์สั่งสอนปวงชนให้หลีกเลี่ยงภัยนรก วันหนึ่งพระมาลัยได้รับถวายดอกบัวจากชายยากจน จึงได้นำไปบูชาพระธาตุเกตุดอกแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ต่อมาพระศรีอริยเมตไตรยได้เสด็จมาสนทนาด้วยและได้ถามถึงสภาพความเป็นไปในโลกมนุษย์พระศรีอริยเมตไตรย ตรัสว่า พระองค์จะเสด็จลงไปประกาศ ศาสนาเมื่อศาสนาของพระโคตมสันตและได้กล่าวถึง การปฏิบัติของผู้จะไปเกิดในยุคศาสนาของพระองค์ (สนิท อาบัวรัตน์, 2529: 56-58) ประเพณีการทำบุญเทศน์ฆะเหวด ซึ่งมีมูลเหตุเนื่องมาจากความเชื่อจากพระคัมภีร์มาลัยหมื่นมาลัยแสนว่า ถ้าผู้ใดปรารถนาที่จะได้พบพระศรีอริยเมตไตรยหรือ เข้าถึงศาสนาของพระพุทธองค์แล้วจงอย่าทำร้ายบิดามารดา สมณะพราหมณาจารย์ อาย่ายุยงให้พระสงฆ์แตกสามัคคีกัน และต้องฟังพระธรรมเทศนา เรื่องพระมหาเวสสันดรชาดกให้จบสิ้นภายในวันเดียว (ยุพา กาพนตร, 2544: 43)

บุญเทศน์ฆะเหวดในเขตภาคอีสานนี้นิยมจัดขึ้นระหว่างเดือน 3 ถึงเดือน 4 ดังคำกล่าวที่ว่า “เถิงเมื่อเดือนสามคล้อยเจ้าหัวคอยปั้นข้าวจี เดือนสี่คล้อยจ้วน้อยเทศน์มัทรี” (ฉัตร ปิยะอุย, 2541) และว่า “ฮีตหนึ่งพอเถิงเดือนสี่ได้ให้เก็บดอกบุปผา หามาลาดวงหอมสู่ตนเก็บไว้ อย่าได้ไล่คองนี้เสียศรีสุญเปล่า หาเอาตากแดดไว้ได้ทำแท้อสูคน อย่าได้ไล่หนีเว้นแนวคองตั้งแต่เก่า ไฟทั้งหลายสิแล่นเข้าเผาบ้านสิเสื่อมสุญได้” เอกลักษณะที่สำคัญของงานบุญเทศน์ฆะเหวดในอดีตคือการที่พระสงฆ์ตลอดถึงประชาชนใน แต่ละหมู่บ้านได้มาทำบุญร่วมกัน โดยการใส่หนังสือกัณฑ์เทศน์ ให้แต่ละวัดเพื่อที่พระสงฆ์จะได้ไปเทศนาโปรดญาติโยม เรียกว่าใส่หนังสือธรรม ส่วนประชาชนนอกจะจัดกัณฑ์เทศน์ไปช่วยงานแล้ว ยังได้ร่วมงานสังสรรค์ ดังคำเชียวชวนที่ว่า “ไปกินข้าวบูน เอาบุญฆะเหวด ฟังเทศน์มัทรี”

ในตำบลหนองไฮ อำเภอเมือง เป็นอีกแห่งหนึ่งที่ประชาชนเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาใช้หลักธรรมในพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต สังคมของชาวจังหวัดอุดรธานีจึงมีความสงบร่มเย็นมาช้านาน ความมั่นคงของพุทธศาสนาในตำบลหนองไฮ อำเภอ

เมือง จังหวัดอุดรธานี ด้านศาสนาพิธีประชาชนในตำบลหนองไฮ อำเภอเมือง ได้ปฏิบัติตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมีพิธีอยู่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมด้านศาสนาและพิธีกรรมทั่วไป อันเกิดจากความเชื่อตามหลักศาสนาที่ประชาชนเคารพนับถือ ความเชื่อในลัทธิหรือความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อันได้แก่ พิธีบวงชานาค พิธีถวายเทียนพรรษา พิธีตักบาตรเทโว พิธีทอดกฐิน พิธีวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา พิธีบรรพชาสามเณรหมู่ภาคฤดูร้อน พิธีเทศน์มหาชาติการทำบุญเทศน์ผะเหวด เป็นต้น

การเทศน์ในตำบลหนองไฮหรือท้องถิ่นอื่นถึงแม้จะเป็นการเทศน์ในเรื่องเดียวกัน แต่ลักษณะของการเทศน์ของพระนักเทศน์ที่ได้ยินมนต์มานั้นย่อมมีลักษณะที่มีความแตกต่างกันออกไป นอกจากนี้ ผู้ที่ทำการเทศน์นั้นจะต้องมีลีลา น้ำเสียงที่มีการประยุกต์ใช้ในการเทศน์ซึ่งเดิมทีนั้น จะเป็นการเทศน์แบบโบราณ จะไม่มีทำนอง คือลีลามากมายนัก ทำให้ผู้ที่มาฟังเกิดความเบื่อ ไม่มีความกระตือรือร้นในการมาฟังเทศน์มากเท่าที่ควร แต่เมื่อพระนักเทศน์นั้นได้มีการปรับมาเทศน์ในทำนองการเทศน์แหล่ ทำให้เกิดความสนใจในการเทศน์เป็นอย่างมาก

บุญผะเหวด เป็นเครื่องมือที่ดีหรือมีวิธีการที่ดีในการส่งเสริมพระพุทธศาสนาแล้วจะสามารถทำให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้ แต่รูปแบบและลีลาการเทศน์นั้นเป็นตัวส่งเสริมให้ผู้มารับฟังได้ให้ความสนใจมากขึ้น

ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าเทศน์ผะเหวดของประชาชนในตำบลหนองไฮ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ที่มีการประยุกต์การเทศน์ตามที่กล่าวแล้วข้างต้นนั้น จึงมีความต้องการที่จะส่งเสริมการเทศน์ผะเหวด สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมได้ นอกจากนี้แล้วยังได้รับการร่วมมือจากชุมชนซึ่งเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา เพื่อให้ทราบถึงประวัติความเป็นมา และวิวัฒนาการของการเทศน์ผะเหวด รวมถึงอิทธิพลของการเทศน์ผะเหวดที่มีต่อประชาชนในตำบลหนองไฮ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานีสืบไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาการของการเทศน์ผะเหวดในสังคมอีสาน
2. เพื่อศึกษาประเพณีการเทศน์ผะเหวดในตำบลหนองไฮ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
3. เพื่อศึกษาอิทธิพลการเทศน์ผะเหวดที่มีต่อประชาชนในตำบลหนองไฮ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล โดยขั้นตอนในการสร้างแบบสัมภาษณ์ เพื่อใช้เป็นกรอบในการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย

1. ศึกษาทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ศึกษาวัตถุประสงค์ และ กรอบแนวคิดของเรื่องที่ศึกษา
2. นิยามปฏิบัติการเพื่อสร้างแบบสัมภาษณ์
3. สร้างแบบสัมภาษณ์ให้ครอบคลุมตามนิยามปฏิบัติการ
4. นำแบบสัมภาษณ์ ไปใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์กับเจ้าคณะตำบลหนองไฮ เจ้าอาวาสในเขตตำบลหนองไฮ พระนักเทศน์มหาชาติในเขตตำบลหนองไฮ ปราชญ์ท้องถิ่นในเขตตำบลหนองไฮ ประชาชนทั่วไปในเขตตำบลหนองไฮที่กำหนดไว้ในการศึกษาครั้งนี้

4. สรุปผลการวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ประวัติและพัฒนาการของการเทศน์ผะเหวด ในอุดรธานี เพื่อศึกษาการเทศน์และอิทธิพลการเทศน์ผะเหวด ที่มีต่อประชาชนในตำบลหนองไฮ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี วิธีการดำเนินการวิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ พระนักเทศน์ที่มีความชำนาญการในการเทศน์ จำนวน 4 รูป และพระผู้จัดการเทศน์และปราชญ์ผู้รู้ประเพณีเทศน์ผะเหวด จำนวน 16 รูป ผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. หลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความเชื่อของสังคมนั้นเกิดจากความพยายามของมนุษย์ในการเข้าใจธรรมชาติ พวกเขาจึงเชื่อว่ามีพลังบางอย่างเข้ามากำหนดปรากฏการณ์ธรรมชาติและสร้างรูปธรรมของพลังดังกล่าวออกมาในรูปของ “ผี” ผีจึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตตามธรรมชาติ เมื่อผีมีตัวตนและสามารถให้คุณหรือโทษได้ ผู้คนจึงประกอบพิธีเพื่อแสดงความเคารพและสร้างความพอใจแก่ผีเหล่านั้น พิธีกรรมเหล่านี้ปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตในสังคม เราอาจกล่าวได้ว่า คติความเชื่อเรื่องผีเป็นคติความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย เมื่อวัฒนธรรมอินเดียเผยแพร่สู่สุวรรณภูมิ ชนชั้นปกครองเลือกรับวัฒนธรรมทางศาสนาที่สอดคล้องกับคติความเชื่อดั้งเดิมนั้นคือ คติความเชื่อศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ คติความเชื่อศาสนาพราหมณ์ตอบสนองความต้องการด้านพิธีกรรมของชนชั้นปกครอง ในขณะที่ความเชื่อศาสนาพุทธตอบสนองความต้องการทางจิตใจของคนทั่วไป

ความเชื่อหรือศรัทธาในทางพระพุทธศาสนานั้น เน้นความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมที่กระทำด้วยเจตนา ซึ่งการที่บุคคลจะประสบผลดีหรือผลชั่วก็มาจากการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาทั้งทางกาย วาจา หรือใจ ซึ่งผลของกรรมที่ได้ก็มาจากการกระทำของตนเอง มนุษย์จะประสบสิ่งที่ดีก็ได้ด้วยกรรมดี และประสบผลชั่วได้ก็ด้วยกรรมชั่วของตนเอง บุคคลไม่สามารถแก้กรรมที่ตนกระทำได้ แม้กรรมจะยังไม่แสดงผล ก็ไม่ได้หมายความว่าผลของกรรมไม่มี เนื่องจากปัจจัยของการแสดงผลกรรมยังไม่พร้อม ทำให้กรรมยังไม่แสดงผลทันทีในชาตินี้ แต่ผลของกรรมนั้นจะส่งผลแน่นอนในชาติต่อไปแน่นอน ผลของกรรมเป็นอนินทรีย์ คือ เป็นสิ่งที่เหนือกว่ามนุษย์ปุถุชนจะใช้หลักเหตุผลอธิบายได้ บุคคลนั้นเท่านั้นเป็นเจ้าของกรรม และต้อง

รับผิดชอบต่อกรรมนั้น บุคคลที่ได้รับความสุขหรือความทุกข์เป็นผลมาจากการประกอบกรรมดีหรือกรรมชั่ว และกรรมเป็นสิ่งที่ไม่สามารถรับถ่ายโอนให้ผู้อื่นหรือใช้วิธีการอื่นใดให้รับกรรมแทนตนได้

ประเพณี หมายถึง การประพฤติปฏิบัติของกลุ่มชนในแหล่งใดแหล่งหนึ่ง ยึดถือสืบต่อกันมาจนเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ เป็นเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับความคิด ศิลธรรม จารีต ความเชื่อและระเบียบแบบแผน เป็นต้น อันเป็นสิ่งที่คนในสังคมเห็นว่า ถูกต้อง และเหมาะสมสำหรับสังคมนั้น ๆ ประเพณีของแต่ละสังคมอาจแตกต่างกันไป และอาจปรับเปลี่ยนให้เหมาะสม กับสภาพสังคมวัฒนธรรมในกาลสมัยนั้น ๆ ประเพณีก่อให้เกิดคุณค่าอันเกิดจากการปฏิบัติประเพณีหลายด้าน ในรายละเอียด ด้านต่าง ๆ แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับแต่ละประเพณี และจะต้องมีคุณค่าทางด้านสังคมความสามัคคีในหมู่คณะ ทางด้านจิตใจ อารยธรรม วัฒนธรรม และคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจและการปกครองของชุมชนหรือประเทศนั้น ๆ

2. ประวัติและพัฒนาการของการเทศน์ผะเหวดในสังคมอีสาน

ความเป็นมาของการเทศน์มหาชาติในสังคมอีสาน มีมาแต่สมัยแรกพร้อมกับการเทศน์ที่มีอยู่ทั่วไปในเขตภาคอีสานและที่ได้รับความนิยมในการฟังเทศน์มาช้านาน การเทศน์ผะเหวดในสมัยก่อนนิยมการเทศน์ในพระอุโบสถ พระวิหาร หรือศาลาการเปรียญ ภาคอีสานนิยมเทศน์ในเดือน 2 ถึง เดือน 4 เรียกว่า บุญพระเวส หรือที่เรียกติดปากของคนอีสานว่า “บุญผะเหวด” จังหวัดอุดรธานีเป็นจังหวัดที่ได้รับอิทธิพลทั้งของทางภาคกลางและภาคอีสาน จึงมีการจัดประเพณีการเทศน์ผะเหวดในช่วยเดือน 11 – 12 และในบางที่ก็ได้จัดในช่วงเดือน 2 ถึงเดือน 4 ของทุกปี

บุญผะเหวดเป็นงานบุญประเพณีที่สื่อให้เห็นถึงความร่วมมือร่วมใจ ร่วมรักสามัคคีของคนในชุมชนอีสานมาแต่โบราณกาล เพราะงานบุญดังกล่าวเป็นงานบุญที่ต้องอาศัยเรี่ยวแรงทั้งกำลังกาย กำลังความคิด กำลังทรัพย์ของบุคคลหลายฝ่ายมาร่วมด้วยช่วยกัน เริ่มตั้งแต่การเตรียมสถานที่บริเวณงาน จนงานแล้วเสร็จ หากจะว่าไปแล้วการสร้างบุญผะเหวดให้เป็นเอกลักษณ์ประจำจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อเชื่อมประสานความสัมพันธ์ระหว่างส่วนราชการและภาคประชาชน โดยมีวัดหรือพระพุทธศาสนาเป็นตัวประสานนั้น ผู้วิจัยมองว่าเบื้องต้นผู้จัดงานอาจมีความประสงค์เพียงเพื่อต้องการประสานความเข้าใจกันระหว่างคนชนบทกับส่วนราชการ เพื่อให้ง่ายต่อการปกครอง เพื่อนำชาวเขาให้มาเป็นชาวเราตามนโยบายของรัฐบาลในยุคสมัยนั้น แต่ต่อมานงานบุญประเพณีดังกล่าวได้พัฒนาไปจนเป็นอุปกรณ์หรือเครื่องมือทางการเมือง หรือฐานอำนาจทางสังคมของบุคคลบางส่วนที่ต้องการสร้างจุดเด่นหรือสร้างความชอบธรรมให้เกิดขึ้นแก่ตน ด้วยการเข้ามามีส่วนร่วมกับงานมากยิ่งขึ้นทั้งการให้การสนับสนุนงบประมาณในการจัดงาน หรือการจัดตั้งกันท์จอบกัณฑ์หลอนด้วยสิ่งของที่มีค่ามากมาย อันสื่อถึงเจตนาที่เรียกว่าบุญแอบแฝง

3. ประเพณีการเทศน์ผะเหวดตำบลหนองไฮ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

การเทศน์ผะเหวดของชาวตำบลหนองไฮ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โดยภาพรวมมี 2 แบบ คือ การเทศน์แบบลำผะเหวด และการเทศน์ແ່ล ส่วนการเทศน์ผะเหวด อันเป็นงานประจำตำบลหนองไฮ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานีนั้น ใช้การเทศน์แบบลำผะเหวด ฝ่ายสงฆ์ที่ดำเนินการจัดการจะเป็นอำนาจของทางวัดบึงปลาญชัยที่จะจัดหาพระนักเทศน์มา แสดงพระธรรมเทศนาตามโอกาสอันสมควร จุดมุ่งหมายโดยตรงของการจัดงานบุญผะเหวด ก็คือ การต้องการพัฒนาพฤติกรรมของคนให้มีความเสียสละ โดยเริ่มตั้งแต่การเสียสละกำลัง ภายช่วยเหลือเตรียมงานจนกระทั่งงานเสร็จสิ้น แต่ปัจจุบัน งานบุญผะเหวดที่ส่วนราชการนำมา เป็นจุดเด่นของจังหวัด มุ่งเน้นเพื่อระดมทุนจากผู้อื่นจะกินให้เสียสละกำลังทรัพย์อันเป็นภาษี ทางสังคม การจัดงานผะเหวดแม้จะถูกริตรอนคุณค่าออกไปบางส่วน แต่ก็ยังคงมีประโยชน์อัน เกิดจากงานบุญดังกล่าว แม้จะมองดูว่าการเทศน์หรือการเผยแพร่ธรรมของพระสงฆ์ที่มุ่ง เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์นั้น ชาวราษฎร์ได้มีบทบาทนำหน้าไปมากกว่า และดูเหมือนว่า จะมีส่วนได้จากกิจกรรมดังกล่าวมากกว่าที่พระสงฆ์ดำเนินการเองเสียอีก เพราะพระสงฆ์นั้น มุ่งเน้นที่จินตนาการ เมื่อผู้ฟังฟังตามแล้วนำไปคิดพิจารณาด้วยตนเองแล้ว จึงจะสามารถ กลับกรองออกมาเป็นพฤติกรรมของตนเองได้ แต่ส่วนราชการได้สร้างภาพจินตนาการนั้นเป็น ภาพลักษณ์ที่มองเห็นได้ชัด จากการแสดงงานแสงสีเสียง คินกิ้นพาแลง หรือการแสดงภาพ กิจกรรมต่าง ๆ พฤติกรรมต่าง ๆ ของตัวละครแต่ละตัวในวันแห่ผะเหวด ซึ่งสะท้อนให้เห็นภาพ ที่ชัดเจน สามารถจินตนาการได้รวดเร็วกว่า

การเทศน์ผะเหวดในยุคปัจจุบันของชาวตำบลหนองไฮ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี มีรูปแบบ เนื้อหา และวิธีการเทศน์ที่หลากหลายที่พระนักเทศน์จะใช้ในการเทศน์เพื่อให้ได้รับความสนใจจากพุทธศาสนิกชน ดังนี้

1. รูปแบบการเทศน์ผะเหวดในตำบลหนองไฮ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี มี 4 ประเภท คือ รูปแบบการจัดเทศน์ผะเหวด รูปแบบ การนิมนต์พระเทศน์ผะเหวด รูปแบบ การจัดสถานที่เทศน์ผะเหวด และรูปแบบการจัดธรรมาสน์เทศน์ผะเหวด

1.1 รูปแบบการจัดเทศน์ผะเหวด แบ่งเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบการ เทศน์แบบเรียงกัณฑ์ และรูปแบบการเทศน์แบบประยุกต์ ซึ่งรูปแบบการเทศน์แบบประยุกต์นี้ ยังแบ่งออกเป็นการเทศน์แบบประยุกต์ 2 ธรรมาสน์ การเทศน์แบบประยุกต์ 3 ธรรมาสน์ การเทศน์แบบประยุกต์ 6 ธรรมาสน์ และการเทศน์แบบประยุกต์ 13 ธรรมาสน์

1.2 รูปแบบการนิมนต์พระเทศน์ผะเหวด มี 3 รูปแบบ คือ เจ้าอาวาสวัด เป็นผู้นิมนต์พระนักเทศน์ เจ้าอาวาสวัดมอบหมายให้พระผู้รับผิดชอบเป็นผู้นิมนต์ และผู้ที่ เป็น เจ้าภาพกัณฑ์เทศน์เป็นผู้นิมนต์ การเลือกนิมนต์พระเทศน์ผะเหวดของแต่ละวัดนั้นไม่เหมือนกัน บางวัดเลือกนิมนต์พระนักเทศน์ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของญาติโยม บางวัดเน้นนิมนต์พระ นักเทศน์ที่อยู่ในวัดเป็นหลัก

1.3 รูปแบบการจัดสถานที่เทศน์ผะเหวด แยกออกเป็นสองส่วน คือ การจัดเตรียมสถานที่ภายนอกบริเวณสถานที่เทศน์ และการจัดเตรียมสถานที่ภายในสำหรับพระเทศน์และผู้ที่นั่งฟัง

1.4 รูปแบบการจัดธรรมมาสน์เทศน์ผะเหวด ของวัดต่าง ๆ มีความเหมือนกัน คือ มีการจัดแต่งธรรมมาสน์ให้ดูสวยงามโดยนำต้นกล้วยต้นอ้อยมาผูกไว้ที่ธรรมมาสน์ให้ดูเหมือนว่าธรรมมาสน์นี้อยู่ในป่าหิมพานต์ หรือตั้งอยู่ในเขาวงกตที่บำเพ็ญพรตของพระเวสสันดร

2. เนื้อหาเทศน์ผะเหวดในตำบลหนองไฮ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี แบ่งเป็น ที่มาของเนื้อหาเทศน์ผะเหวด และเนื้อหาของเทศน์ผะเหวด เนื้อหาของเทศน์ผะเหวด แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ เนื้อหาในคัมภีร์เทศน์ผะเหวดและเนื้อหานอกคัมภีร์เทศน์ผะเหวด

3. วิธีการเทศน์ผะเหวดในตำบลหนองไฮ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ คือการเทศน์แบบลำผะเหวด คือ การเทศน์ตามโบราณที่นักปราชญ์ประพันธ์ไว้เป็นร้อยแก้วและการเทศน์เสียงหรือการเทศน์แหล่ ซึ่งจะได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก เพราะผู้ฟังได้รรถรสในการฟัง ผู้เทศน์นั้นต้องมีน้ำเสียงที่ดีสามารถโน้มน้าวใจผู้ฟังให้เกิดอยากทำตามโพธิสัตว์จรียาได้ ซึ่งการเทศน์ทำนองแหล่นี้มีผลดีตรงที่ไพเราะสะเนาะหูทำให้ผู้ฟังปล่อยกระแสจิตคล้อยตามได้

4. อิทธิพลการเทศน์ผะเหวดที่มีต่อประชาชนในตำบลหนองไฮ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

บุญผะเหวดเป็นงานบุญประเพณีที่สื่อให้เห็นถึงความร่วมมือร่วมใจ ร่วมรักสามัคคีของคนในชุมชนอีสานมาแต่โบราณกาล เพราะงานบุญดังกล่าวเป็นงานบุญที่ต้องอาศัยเรี่ยวแรงทั้งกำลังกาย กำลังความคิด กำลังทรัพย์ของบุคคลหลายฝ่ายมาร่วมด้วยช่วยกัน เริ่มตั้งแต่การตระเตรียมสถานที่บริเวณงาน จนงานแล้วเสร็จ หากจะว่าไปแล้วการสร้างบุญผะเหวดให้เป็นเอกลักษณ์ประจำจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อเชื่อมประสานความสัมพันธ์ระหว่างส่วนราชการและภาคประชาชน โดยมีวัดหรือพระพุทธศาสนาเป็นตัวประสานนั้น ดังนั้น อิทธิพลการเทศน์ผะเหวดที่มีจำนวน 6 ด้าน คือ

1) ความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอริยเมตไตรย เป็นความเชื่อที่ว่า คนเราเมื่อได้ทำบุญให้ทาน รักษาศีล เจริญจิตภาวนา และฟังเทศน์ผะเหวดได้ครบทุกกัณฑ์แล้วจะได้มีโอกาสไปพบกับพระศรีอริยเมตไตรย จึงทำให้เกิดวิถีชีวิตของคนไทยที่เป็นคนใจบุญ และไม่ประมาทในชีวิต

2) ด้านปัจเจกบุคคล เรื่องราวที่ปรากฏในพระเวสสันดรนั้นเป็นการปลุกฝังลักษณะนิสัยให้อยู่บุคคลในตำบลหนองไฮ ได้เรียนรู้ในการไขกุศลให้เกิดกุศล รู้จักขมจิตขมใจตนเอง การมีสติเป็นเครื่องป้องกันอันตรายทั้งปวงได้ ขันติป้องกันความหุนหันพลันแล่นได้

3) ด้านครอบครัว เรื่องราวที่ปรากฏในพระเวสสันดรนั้นเป็นการสร้างจิตสำนึกที่ดีให้แก่บุคคลในครอบครัว โดยการสร้างความเป็นผู้นำครอบครัวโดยความเป็นสามีมี่ดีตามหลัก

ของทิศ 6 ความซื่อตรง ทรงสัตย์โรมายา ความถูกต้อง ความจริงใจ ในหน้าที่การงาน การดำเนินชีวิต โดยสุจริต ไม่หลอกลวงปวงชน ทั้งมีความซื่อตรงต่อตนเองและบุคคลอื่น

4) ด้านชุมชน เรื่องราวที่ปรากฏในพระเวสสันดรนั้นสอนให้คนในชุมชนหนองไฮ ได้เรียนรู้ความเสียสละส่วนตนเพื่อส่วนรวม มีใจเอื้อเฟื้อต่อคนอื่น

5) ด้านวัฒนธรรม ประเพณี เรื่องราวที่ปรากฏในพระเวสสันดรนั้น ถือเป็นวิถีชีวิต ที่มีคุณภาพ มีการสร้างความสัมพันธ์ของคนในสังคม รู้จักภารกิจหรือหน้าที่ของความเป็นชาย หญิงในการดำเนินการ การแต่งกาย รวมถึงการดำเนินชีวิตในด้านของการกินอาหาร เป็นต้น

6) ด้านสิ่งแวดล้อม เรื่องราวที่ปรากฏในพระเวสสันดรนั้นถือเป็นแหล่งเรียนรู้ เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวตำบลหนองไฮในการพึ่งพาตนเอง ระบบนิเวศน์สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กันกับสิ่งแวดล้อม

อิทธิพลการเทศน์ผะเหวดที่มีต่อประชาชนในตำบลหนองไฮ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานีจำนวน 6 ด้าน คือ 1) ความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอริยเมตไตรย เมื่อฟังเทศน์ผะเหวดครบทั้ง 13 กัณฑ์จะได้เกิดในยุคพระศรีอริยเมตไตรย 2) ด้านปัจเจกบุคคล เป็นการปลูกฝังในการเรียนรู้ 3) ด้านครอบครัว เป็นการสร้างจิตสำนึกที่ดีในครอบครัว 4) ด้านชุมชน มีความเสียสละส่วนตนเพื่อส่วนรวม 5) ด้านวัฒนธรรม ประเพณี มีการสร้างความสัมพันธ์ของคนในสังคม 6) ด้านสิ่งแวดล้อม มีการช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

เอกสารอ้างอิง

กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร. สำนักงานจังหวัดร้อยเอ็ด. “เอกลักษณ์ของจังหวัดร้อยเอ็ด” [ออนไลน์]: http://www.roiet.go.th/brand_of_roiet.htm, เข้าถึงข้อมูลวันที่ 23 มีนาคม 2557.

ฉัตร ปิยะอุย. งานบุญผะเหวด มุกดาหาร. วัดมโนภิรมย์ บ้านชะโอด อ. ห้วยใหญ่ มุกดาหาร, 2541.

ธนิต อยู่โพธิ์. ตำรานานเทศน์มหาชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2524.

ธวัช ปุณโณทก. “คติความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับชีวิตในสังคมอีสาน” ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

ธิตพล กันต์วิงศ์. “ทำนองการเทศน์มหาชาติกัณฑ์มัทรีในประเพณีตั้งธัมม์หลวง จังหวัดเชียงใหม่”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาดนตรี มหาวิทยาลัยมหิดล, 2545.

บัวศรี ศรีสูง. ฮีต-คองอีสาน และปณิณกะคดี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2533.

- ประคอง นิมมานเหมินท์. **มหาชาติลานนา: การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2526.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2546.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตฺโต). **พุทธศาสนากับปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรู๊ป จำกัด, 2533.
- ยุพา กาฬเนตร, ประทับใจ ลีक्षा และประสิทธิ์ พวงบุตร. **ประเพณีอีสานในเชิงอนุรักษ์และเผยแพร่**. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2544.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น, 2546.
- สนิท ตั้งทวี. **วรรณคดีและวรรณกรรมทางศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2527.
- สันทนี อาบัวรัตน์. “มาลัยหมื่นมาลัยแสน.” ใน **หนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจศพนายกองรัตนจันทร์**. นครราชสีมา: ม.ป.พ., 2529.
- เสถียร โกเศศ (นามแฝง). **ประเพณีเนื่องในเทศกาล**. กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2526.